

Petra Závorková

**Monika Wohlrab-Sahr, Uta Karstein,
Thomas Schmidt-Lux: *Forcierte Säkularität.
Religiöser Wandel und Generationendynamik
im Osten Deutschlands***

Frankfurt am Main: Campus Verlag. 2009. 375 s. ISBN 359339054X.

Ačkoli se téma sekularizace může zdát být v sociologii již dosti ohranou písničkou, stále se zde nachází prostor pro netuctové zpracování známého motivu. Kolektivní monografie *Forcierte Säkularität* (Vnucená sekularita) badatelského kolektivu z Lipské univerzity začíná mnohokrát opakovaným konstatováním, že východní Německo patří k jedné z nejsekularizovanějších oblastí Evropy. A záhy pokračuje stejně všedním sdělením, že se na sekularizaci východního Německa výrazně podílela politická snaha o omezení církevního vlivu i záměrné potlačování legitimacy církevního učení. Tímto konstatováním však kniha nekončí; naopak z něj ve svém úvodu vychází. Její jednotlivé kapitoly si již kladou otázku, jak je možné, že se politické úsilí setkalo v každodenním náhledu jedinců na církve a religiozitu s takovým úspěchem. Zabývají se i problémem generací vyrůstajících v Německu po roce 1989, u nichž se postoj vůči církvím, religiozité či transcendentnu příliš nezměnil ani poté, co se transformovaly politické poměry v zemi. Odpověď na předestřený rébus hledá autorský kolektiv nejen ve společenských a politických podmínkách, ale i v roli sekulárního či religiozního postoje v životě jednotlivců. Otázku „Jaké společenské podmínky a politické vlivy vedly k...?“ převrací na „S jakými habitusy musela tato politika rezonovat, aby byla úspěšná?“, případně „Jak to, že se stala součástí těchto habitů?“ Za výzkumný nástroj si pak vybírají metodu neméně zajímavou – rodinné biografické rozhovory, kterých se účastní tři generace: „Na rozdíl od individuálních rozhovorů, kdy jednotlivci *mluví o svém životě v rodině*, komunikují jedinci v rodinných rozhovorech také *jako rodina*“ (s. 37).

Natěšen po prvních dvou metodologických a teoretických kapitolách očekává čtenář zajímavá empirická zjištění o proměnách religiozity. Namísto toho se ale seznamuje s podobou mezigeneračních vztahů mezi prarodiči, rodiči a dětmi a se způsoby, jakými se v komunikaci udržuje a vytváří sounáležitost všech studovaných generací. Čtenář tak může ve třetí kapitole nabýt pocitu, že kniha nenabízí to, co prezentovala jako svůj záměr. Trpělivost s rodinným exkurzem se mu však vyplatí. V komunikaci mezi členy rodiny se totiž objevují dva základní vzorce mezigeneračních vztahů důležité pro porozumění vývoji v oblasti religiozity a sekularity: a) představa rodinné kontinuity a soudržnosti přetrvávající i přes společenské změny a b) neutralizace odlišností mezi generacemi nalezením nadřazených jednot (původ, autentičnost prostředí rodiny), externalizací příčin rozdílů či pokusem o smírné řešení mezigeneračních

neshod. Právě způsob náhledu na změny v rodině a jejich interpretace členy rodiny se ukazují jako klíčové pro předávání sekulárních či religiózních habitů.

Čtvrtá kapitola se již explicitně věnuje problematice náboženství a sleduje tři hlavní linie: vnitřní potenciál konfliktu obsažený ve východoněmeckém procesu sekularizace, samotnou sekularizaci v rodinách a taktéž strategie udržování religiozity a vazby na církve v podmínkách NDR. Do popředí se dostávají již zmíněné otázky, jak se politický konflikt mohl transformovat na úroveň individuálního přesvědčení a jednání a jak se makro-konflikt mezi státem a církví stal subjektivní realitou. Rozhovory s rodinami pak odhalují tři oblasti, ve kterých střet mezi státem a církví našel odezvu v individuálním jednání: zvažování účasti na společenských rituálech, způsob výkladu světa a problematiku morálky a etiky. Zde přichází ke slovu předcházející rozsáhlá debata o mezigeneračních vztazích. Zatímco nejstarší sledovaná generace se aktivně rozhodovala mezi členstvím ve státních institucích nebo v církvi a své rozhodnutí dnes zdůvodňuje tradicí rodiny, specifickými zkušenostmi či biografickými cíli, střední generace se již setkávala s logikou „buď – nebo“ (buď členství v církvi, nebo zapojení do veřejné sféry) jako se všeobecně platným a okolím potvrzovaným dělením světa založeným na principu „nelze sloužit dvěma pánům najednou“. Přiklonění se k jedné z variant je z pohledu generace rodičů taktéž interpretováno jako projev soudržnosti rodiny. Přesto ve zkušenostech (a zdůvodněních) obou generací existuje rozdíl: volba sekulárních alternativ se v nových společenských podmínkách považovala za samozřejmou a rozhodnutí pro církve za vyžadující vysvětlení. Perspektiva konfliktu se v tomto okamžiku stala součástí habitů. Nejmladší studovaná generace pak sekulární postoje rodičů a prarodičů často přebírá a pokračování v tomto smýšlení považuje taktéž za projev loajality vůči rodině. Předpokladem pro jejich rozhodnutí často zůstává zvnitřnění představy neslučitelnosti vědy a církevního učení, respektive členství v církvi a ve státních organizacích, ačkoli se udržení tohoto postoje postupně stává obtížným.

Následující dvě kapitoly podrobněji popisují religiozitu nejmladší generace ve vztahu k otázce, co bude po smrti, a ve vztahu k religiozitě prarodičů. Sledují způsoby, jakými se tato generace vymezuje proti materialismu rodičů a navazuje na religiozitu prarodičů, a zároveň jak není schopna z jejich perspektivy plně vycházet. Pro prarodiče a rodiče samozřejmě opozice mezi státem a církví se pro příslušníky nejmladší generace stala něčím ve veřejné sféře nezakoušeným, v prostředí rodiny však považovaným za neproblematické. Předposlední kapitola pak sleduje tzv. transcendence středního dosahu (Luckmann), definované jako „pospolitost, práce a ctnost“, za jejichž pomoci mohou nereligiózní rodiny zakotvit svou identitu a interpretovat diskrepance ve vlastním životě vyvolané změnou společenského uspořádání.

Závěr knihy se opět vrací k myšlence konfliktu, jež postupovala celou analýzou. Úspěch sekularizace spočívá v přijetí konfliktu jako samozřejmé, neproblematické součásti subjektivních světů. Konflikt, pro prarodiče mající podobu volby (a zkušenost války mnoho z nich predisponovala k rozhodnutí se pro sekulární variantu), se postupně přeměnil na sekulární habitus, kde opuštění religiozity nepotřebovalo a nepotřebuje vysvětlování. Naopak, legitimizace se stala nutnou pouze pro setrvání v církvi nebo pro vstoupení do církve. V popsáných společenských podmínkách nebylo možné nezaujmout k náboženství konkrétní, kladný nebo záporný, postoj, nešlo zůstat indiferentním. Příležitost nevybrat si, nevyjádřit se či nerozhodnout se má až nejmladší studovaná generace. Život v NDR ona konfliktní linie plně

určovala jak v rodinách religiózních, tak nereliózních. Společenská změna po roce 1989 sice nastolila nové politické podmínky, ale potřeba ukotvit identitu a porozumět okolnímu světu i v době zvratu a v následných letech napomohla udržení již nabytých habitů konfliktu zajišťujících rodinnou tradici a sjednocujících pohled na svět.

Forcierte Säkularität sleduje i řadu dalších oblastí: tvorbu „cibulovité“ struktury společnosti a vznik poloprivátních sfér, roli církve jako kvazi-rodiny a vytváření chráněných prostor uvnitř církve, ztotožňování členství v církvi s jediným, všem srozumitelným způsobem projevu nesouhlasu s režimem či proměny vlivu projektu socialistického státu na biografické cíle jedinců a jejich vývoj po roce 1989. Konfliktní perspektiva ale zůstává klíčovým bodem celé analýzy.

Studie lipského týmu nabízí nevšední vhled do problematiky sekularizace ve východní Evropě. Nezůstává pouze u sledování propadu aktivní účasti na životě církvi, u analýzy oficiální politiky a jejích snah o více či méně nucené vystupování z církve či u rozboru tlaku na církve ze strany státu. Míří dál a snaží se zjistit, jakým způsobem našly politické cíle svůj odraz v subjektivních biografiích. Neméně zajímavá je i použitá výzkumná metoda v podobě rodinných biografických rozhovorů. Členové rodiny vyprávějí svůj příběh společně, doplňují a redefinují pohledy ostatních, vymezují se proti nim, přidávají své vnímání událostí. Výsledkem je možnost odkrývat návaznosti a body zlomu ve vztazích mezi generacemi, a tím i proměny generačního zasazení. Jasně se ukazuje, že změny na úrovni politiky nemusí nutně vést ke vzniku nové společenské generace.

České čtenáře pak může kniha motivovat k přemýšlení o kořenech sekularity české společnosti nejen v kontextu historického vývoje a politického tlaku, ale také jiným, v publikaci naznačeným způsobem. Pro ty, kdo nechtějí číst celou knihu, se nabízí možnost věnovat se pouze jednotlivým kapitolám – text je strukturován tak, aby každá z nich byla zároveň samostatným a bez znalosti předchozích kapitol srozumitelným celkem. Na drobný problém však čtenář přeci jen narazí. Východní Německo zahrnuje geograficky relativně rozsáhlou oblast a i přes v textu uváděné medailónky jednotlivých rodin zůstává utajeno, z jaké oblasti a z jak velkého geografického sídla rodiny pocházejí. Obtížným může být i čtení samotného textu, především úryvků z rozhovorů. Význam úryvků z výpovědí generace prarodičů je někdy těžké rozluštit: fonetické přepisy jednotlivých dialektů vyžadují od nerodilých mluvčích vcelku rozvinutou jazykovou představivost. Přesto stojí za námahu se jimi prokousat. Výzkumná metoda, výchozí myšlenky i výsledky analýzy inspirují a kniha čtenáře pohltní stejně jako dobrá detektivka.